

A BELGA NYELVSTRATÉGIA

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: FERENCZI GÁBOR

Alapadatok¹

Érintett nyelvek: németalföldi (flamand/holland), francia (vallon), német

Érintett országok: Belga Királyság

A nyelvek státusa az érintett országban: hivatalos nyelv

A beszélőközösség mérete: flamand: 6,8M fő; vallon: 3,7M fő; német nyelv-közösség: 79,4E fő

A stratégiai dokumentumok típusa: nyelvtörvény, nyelvpolitikai dokumentum

A stratégia természete: státustervezés

A stratégia kiterjedése: közép- és hosszú távú

A stratégia időtartama: nem határozható meg, a Nyelvhasználatot Ellenőrző Állandó Bizottság (Commission permanente de contrôle linguistique – CPCL) folyamatosan felügyeli

Intézkedési területek: állam- és közigazgatás, igazságszolgáltatás, oktatás, szolgáltatások és hirdetések nyelvhasználata

Felelős intézet, kidolgozó: Nyelvhasználatot Ellenőrző Állandó Bizottság (CPCL); a Holland Királyság és a Belga Királyság együttműködésével Flandriára vonatkozóan: Németalföldi Nyelvi Unió (Taalunie – Union for the Dutch Language, nyelvpolitikai szervezet)²

„Nyelvstratégiai mátrix”: nem veszélyeztetett nyelvek, viszonylag jól kidolgozott nyelvpolitikai program

1 Bővebben I. Fodor 2003; Miklós 2002.

2 E nyelvpolitikai dokumentum részletes bemutatására ld. *A holland, flamand (németalföldi) nyelvstratégia* című fejezetet.

I. Belgium hivatalos nyelveinek története, jelenkori állapota röviden³

Belgium nyelvi helyzete sajátos, hiszen az országnak három hivatalos nyelve van: a holland (flamand), a francia (vallon) és a német. A holland, a francia és a német nyelv egyaránt a világ legelterjedtebb nyelvcsaládjához, az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik. Az indoeurópai nyelvcsalád germán ága nyugati germán nyelvcsoportjának egyikét az angol és a fríz alkotja; a másikat pedig a német, a jiddis, a holland (a Belgiumban elterjedt flamand dialektussal együtt) és az afrikansz.

A holland hivatalos nyelv a Holland Királyságban,⁴ a Belga Királyság flamandok lakta területén, Flandriában, a Suriname Köztársaságban. Hangtani és mondattani szerkezete alapján a holland nyelv nagyon közel áll a német nyelvhez, annak alsó (történetileg: óalsófrank) nyelvjárásához. Lexikai szempontból az angollal rokonítható. Hangrendszerére eléggé bonyolult. A holland nyelvváltozatainak egységes irodalmi (Algemeen Beschaafd Netherlands) és helyesírási normája (Het Groene Bookje) van. A holland irodalmi nyelv kialakulása az óalsófrank (8–9. század), a középnémetalföldi (12–15. század) és az újnémetalföldi (17. századtól) szakaszokra osztható. A Szentírás (Statenbijbel) anyanyelvre való lefordítása (1635) nagy mértékben hozzájárult a nemzeti nyelv széles körű terjedéséhez, elsősorban a Kálvin-tanokat befogadó térségben. A németalföldi egyetemek (Leiden, Leuven, Gent, Antwerpen) a latin mellett a holland nyelv művelésében központi szerepet játszottak. A 19. századtól általánossá vált irodalmi nyelv a flandriai területekre is áttért, ennek eredményeképpen a Belgiumhoz tartozó tartományokban is meghonosodott. A helyesírási

3 Részletesen l. Crystal 1998; Miklós 2002; Fodor 2003; Comrie–Matthews–Polinsky 2006.

4 A Karib-szigetekhez tartozó autonóm alkotmányos részeivel együtt (tehát Arubával, Curaçaóval és Sint Maartennel); továbbá Hollandiának – mint a Holland Királyság részének – a Karibi Hollandia térség néven nevezett közvetlen részeivel (vagyis Bonaire-rel, Sabával és Sint Eustatiusszal) együtt. Ez utóbbiak saját önkormányzatisággal bírnak, tehát egy-egy önálló községként értelmezendők, továbbá egyetlen holland közigazgatási tartományhoz sem tartoznak.

szabályokat először 1863-ban rögzítették. [A holland nyelvről bővebben ld. *A holland, flamand (németalföldi) nyelvstratégiát.*]

A német nyelv (saját neve: *Deutsch*, az alnémettel, a *Niederdeutsch*-csal szemben: *Hochdeutsch*, azaz felnémet) hivatalos nyelv Németországban, Ausztriában, Svájcban, Lichtensteinban, Luxemburgban, illetve Belgiumban. A német még mindig fontos közvetítő nyelvi szerepet tölt be, főként a közép- és kelet-európai országokban. A német nyelv az ősgermán nyelvből alakult ki, párhuzamosan a holland nyelvvel, s a flamand és luxemburgi nyelvjárással. A történelem folyamán – főként az egységes állam hiánya miatt – nagy eltérések alakultak ki a különféle tájegységeken belül beszélt nyelvjárások között. Az irodalmi nyelv kialakulása több síkon ment végbe. Az újfelnémet dialektus a 15–16. századtól kezdve vált általánossá, majd a Guttenberg neve fémjelezte könyvnyomtatás megindulásával, a császári kancellária nyelvének elterjedésével és a Biblia lefordításával (Martin Luther) kialakult egy standard köznyelv. Ez – a nemzeti törekvéseknek köszönhetően – a 19. század vége felé vált egységesen elfogadott irodalmi nyelvvé. A mai német ábécé elődje volt a 16. századtól egészen az 1941-ig használt, ún. fraktúr betűs ábécé, amelyet a 19. században a mai latin betűs, ún. antiqua gyakran váltott fel. K. Duden 1880-ban rögzítette a napjainkban is érvényben lévő – az idők folyamán kisebb módosításokon átesett – helyesírási szabályokat. A szabályzatot később, 1901-től a svájciak és az osztrákok is elfogadták. A német nyelv szerkezete hagyományörző, archaikus. Szórendjét meglehetősen szigorú szabályok határozzák meg.

Az indoeurópai nyelvcsalád román ágának gall-római nyelvcsoporthoz tartozik a nyugati országok egyik kulturális-tudományos világnyelve, a francia nyelv. A Római Birodalomban mindenütt elterjedt vulgáris latinságból fejlődött ki e nyelv, a többi újlatin nyelvhez hasonlóan. Körülbelül 71 millióra becsülik azok számát, akik e nyelvet anyanyelvként beszélik a világban – Franciaországban, Belgiumban (Vallónia), Svájcban, Olaszországban, Kanadában és a tengerentúli francia területeken (egykori gyarmatokon). 1539-től I. Ferenc király révén vált a francia törvényhozás hivatalos nyelvéné (Villers-Cotterêts-i ediktum). E nyelv történetében több szakasz különíthető el: a gall-római nyelvet – a frankok betörése és letelepedése után – az ún. *francien* váltja fel, ez fokozatosan fejlődött, majd a 17. századtól, a klasszikus kortól kezdődően jutott el

népszerűsége csúcspontjára, s vált európai méretűvé. Az uralkodói udvarok feljebbvalóságukat azzal igyekeztek kifejezni, hogy franciául érintkeztek egymással, s gyermekeik mellé francia nevelőket fogadtak. Az írásbeliség folyamatos volt a latinból való átmenet korában. A legkorábbi francia nyelvemlék a Strasbourg eskü (842) és a Szent Eulália kantilénája (880), amely már az önállóvá váló francia nyelv kezdeti szakaszáról adnak képet. Az irodalmi nyelv Île-de-France tartomány nyelvjárásából jött létre. Ezt a tartomány központi fekvése és Párizs egyre erőteljesebb hatása eredményezte. (A francia nyelvről ld. bővebben *A francia nyelvstratégia* című fejezetet.)

II. Jogi, közigazgatási alapok, előzmények⁵

Belgium fiatal nemzetállam, Hollandiától függetlenedve 1830-ban alakult parlamentáris rendszerű, független alkotmányos királysággá. A belga identitás alapja a két etnikum elitjének sajátos együttműködése lett, amely erősebbnek bizonyult, mint a Holland Királyságot és a flamandokat összekapcsoló etnikai-nyelvi kötelék. Azonban már az állam megszületésének pillanatában megmutatkoztak azok az erők, amelyek napjainkig szétfeszítik a nemzetállami kereteket.

Az ipari fejlettsége révén Belgium gazdasági központja Vallónia volt, szemben a vidékies, gazdaságilag fejletlenebb Flandriával, így az új állam a francia nyelvű nagypolgári elit irányítása alatt alakult meg. A vallonok elnyerték a flamand kispolgárság és az Egyház támogatását. A nyelvprobléma is egyidős a belga állam létrejöttével: bár az Alkotmány elveiben garantálja a szabad nyelvhasználatot, mégis a francia lett az ország hivatalos nyelve. Minthogy a flamand felső- és középosztály művelt polgári rétege beszélt franciául, politikai okok miatt támogatták a francia használatát az állam- és közigazgatásban, valamint a közéletben.

A nemzetállammá válás utáni évtizedekben politikai-kulturális mozgalmak szerveződtek: a flamand értelmiségiek a flamand nyelv és kultúra nagyobb megbecsülése mellett szálltak síkra. A 19. század derekán, illetve második

5 Bővebben l. van de Craen–Willemyns 1998, illetve Szűcs 2014.

felében a Flamand Mozgalom képviselői kulturális szervezeteket hoztak létre, illetve az első flamand politikai párt is ez idő tájt alakult. 1873-tól kezdve sok a nyelvet érintő törvényt ratifikáltak a flamand nyelvnek a bíróságokon, közigazgatásban, oktatásban és hadseregben való használatáról. Ezek a törvények azonban nem eredményeztek alapvető változást. Az első jelentős flamand politikai győzelem a századfordulón valósult meg: az egyenlőség törvénye (*Gelijkeheidswet*) először ismerte el a flamandot a franciával egyenértékű nyelvként a jogi dokumentumokban, majd az 1914. évi törvény előírta, hogy az általános iskolákban a gyermekek anyanyelvén folyjon az oktatás. A Flamand Mozgalom egyik szimbolikus célja, a flamand nyelvnek a Genti Egyetemen való bevezetése csak 1930-tól valósult meg.

Az 1930-as években a mozgalom fejlődésének köszönhetően első alkalommal tekintették a flamand nyelvet Flandria egyetlen nyelvének, azonban az e területen fekvő, „elfranciásodott” Brüsszelt mintegy kizárták a flamand kulturális örökségből. A főváros egyszerre került távol, egyúttal kötődött mindkét nyelvi régió identitásához. Brüsszel „különutasnak” bizonyult, nyelvhasználati szempontból is különálló, kettős természetű nyelvi régióként kezelték.

A Flamand Mozgalom a 20. század második felében újabb lendületet kapott: az 1962/63-as nyelvtörvényekkel létrehozták a nyelvi régiókat és a kétnyelvű Brüsszelt. Belgium több alkotmányos reform után (1970, 1980, 1988, 1994) érett, föderális állammá vált, amelynek nyelvpolitikáját – néhány nyelvi törvény, illetve rendelet mellett – alapvetően az 1994-ben elfogadott Alkotmány határozza meg.⁶ A köz- és magánszféra nyelvhasználata külön szabályozva van.

III. A stratégia célja

A nyelvtörvényi szabályozások közös célja egy olyan társadalmi állapot létrehozása és stabilizálása, melyben a három, egymástól gazdaságilag független régió nyelvi közösségei mind szövetségi (állami), mind regionális szinten azonos

6 *Die Verfassung Belgiens*. Koordinierter Text vom 17. Februar 1994.
https://web.archive.org/web/20070628190942/http://www.senate.be/deutsch/const_de.html#t1 (letöltés: 2023. 08. 31.).

nyelvhasználati jogokkal és lehetőségekkel bírhatnak. Ennek érvényre juttatása érdekében a Belga állam három hivatalos nyelvet ismer el: a hollandot, a franciát és a németet. E nyelvek egyenrangúak, de – a nyelvi többség figyelembevételével – az állam Flandriában kizárólag holland nyelvet használ működése során, Vallóniában csak francia nyelvet, a német nyelvi régióban pedig csak német nyelvet; Brüsszelben a holland és a francia nyelvet egyenlő arányban használják. A nyelvtörvények főként az állam- és közigazgatás, az igazságszolgáltatás, az oktatás és kultúra, a feliratok és közúti jelzések, valamint a magáncégek szolgáltatásainak, hirdetéseinek nyelvhasználatát szabályozzák.

IV. Szerkezeti felépítés

1. Államigazgatás és nyelvhasználat.
2. Közigazgatás és nyelvhasználat.
3. Igazságszolgáltatás és nyelvhasználat.
4. Oktatás, kultúra és nyelvhasználat.
5. Közúti jelzések, feliratok nyelvhasználata.
6. Magáncégek szolgáltatásainak, hirdetéseinek nyelvhasználata.

V. Intézkedési területek

1. Államigazgatás és nyelvhasználat

Az 1993-ban megkezdett, 1994-ben elfogadott és 1995. január 1-jén érvénybe lépett alkotmányos reform értelmében Belgium szövetségi állammá vált. Nyelvhasználati szempontból fontos megemlíteni, hogy három, egymástól gazdaságilag független régióból (a Flamand Régióból, a Vallon Régióból és a Brüsszel-Főváros Régióból), három nyelvi közösségből (a Francia Közösségből, a Flamand Közösségből, és a Német Nyelvi Közösségből), mindemellett négy nyelvi régióból (a Francia Nyelvi Régióból, a Holland Nyelvű Régióból, a két-nyelvű Brüsszel-Főváros Régióból és a Német Nyelvi Régióból) áll.

A belga állam három hivatalos nyelvet ismer el: a hollandot, a franciát és a németet. A belga állam előírásainak megfelelően Flandriában kizárólag a holland nyelv használható az államigazgatásban, Vallóniában csak a francia, a Német Nyelvi Régióban pedig csak a német; Brüsszelben a holland és a francia nyelv egyenlő arányban használható. A szövetségi állam nyilvános közleményeit annak a területnek nyelvén kell megfogalmazni, amelyen az üzenetet hallani vagy olvasni fogják.

Az állampolgárok számára az Alkotmány biztosítja azt a jogot, hogy szabadon megválasszák, milyen nyelvet kívánnak használni. A szövetségi hatóságok jogkörébe tartozik, hogy törvényeket hozzanak és szabályozzák a nyelvhasználatot az összes speciális helyzetű településen.⁷

A szövetségi kormányban a végrehajtó hatalmat a király és miniszterei gyakorolják. Az Alkotmány 99. cikke alapján a Minisztertanácsban ugyanannyi francia anyanyelvű miniszternek kell lennie (7), mint amennyi holland anyanyelvűnek (7).

A szokásjog alapján a miniszterelnöknek, továbbá a szövetségi kormány minisztereinek jól kell beszélniük franciául és hollandul.

2. A szövetségi intézmények

Az egyenlő nyelvi megoszlás (tehát: 50% flamand, 50% vallon) egyaránt érvényes az Alkotmánybírárságra, az Államtanácsra, az Igazságügyi Főtanácsra stb., valamint az egyéb nagyszámú kormánysszervekre.⁸

3. Arányos képviselet a parlamentben

A szövetségi állam kétkamarás: a szövetségi parlamentből (vagy Képviselőházból), illetve a szenátusból áll. A képviselőknek és a szenátoroknak két nyelvi

7 Többek között a Brüsszel környéki települések többsége francia, de történelmi okok miatt közigazgatásilag Flandriához tartoznak, ahol a holland a hivatalos, ezért a lakosok évenként írásban kérvényezhetik, hogy ügyeiket franciául intézhessék.

8 A belga állam működését szabályozó mechanizmusok célja, hogy szabályozzák a holland és francia nyelvi közösség kapcsolatát.

frakciót kell alkotniuk: egy-egy francia, illetve holland nyelvű képviselőcsoportot az arányos képviseletnek megfelelően (l. az Alkotmány 43. cikkét): „Az Alkotmányban meghatározott esetekben a parlament mindkét házának megválasztott tagjai a törvényekben megjelölt módon egy francia, illetve egy holland ajkú nyelvi képviselőcsoportot alkotnak.”⁹ A két szövetségi házban a viták során kizárólag holland és francia nyelven szabad megszólalniuk. A törvényeket és rendeleteket mindig hollandul és franciául fogadják el és hirdetik ki; ugyanez a szabály érvényesül a királyi és a miniszteri rendeletek esetében. Minden hivatalos iratot, amely a szövetségi hatóságoktól származik, egyidejűleg francia és holland nyelven kell megszövegezni ahhoz, hogy törvényerőre emelkedjék.

Korábban a német nyelvnek semmilyen jogállása nem volt a szövetségi állam keretei között, kivéve akkor, ha olyan kérdésről volt szó, amely kizárólag a Német Nyelvi Közösséget érintette.¹⁰ Az 1994-es alkotmányos államreform óta a német nyelvű polgároknak biztosítva van az a joguk, hogy egy képviselő (a nyelvi közösség szenátora) képviselje őket a Szenátusban.

A honvédelem, a külpolitika (azokat az ügyeket kivéve, amelyek a közösségek és a régiók hatáskörébe tartoznak), a fizetőeszköz (azzal a fenntartással, hogy ebben jelenleg az Európai Parlament az illetékes), a rendőrség stb. kérdéseit kivéve a szövetségi államhatalomnak van bizonyos illetékessége nyelvi kérdésekben, például amikor a közös intézményekről, a törvényhozás két házáról, a hadseregről, a központi államigazgatásról stb. – van szó.

4. Közigazgatás és nyelvhasználat

A Brüsszelen kívül működő szövetségi közigazgatás továbbra is egynyelvű, Vallóniában kizárólag francia, Flandriában pedig kizárólag holland nyelven folyik az ügyintézés. Viszont a belga állam Brüsszelbe települt közhivatalainak

9 *Die Verfassung Belgiens*. Koordinierter Text vom 17. Februar 1994. https://web.archive.org/web/20070628190942/http://www.senate.be/deutsch/const_de.html#t1 (letöltés: 2023. 08. 31.).

10 E tény természetesen jelentős egyenlőtlenség forrása a német anyanyelvű állampolgárok közt, akiknek emiatt franciául vagy hollandul is tudniuk kell, ha meg akarnak ismerkedni a szövetségi törvényszövegekkel.

két nyelven kell működniük, két nyelven kell szolgáltatásokat nyújtaniuk. Brüsszel-Főváros minden helyi állami hivatala a magánszemélyekkel fenntartott érintkezéseik során az érdekelt által használt nyelvet (vagyis a franciát vagy a hollandot) használja. A szövetségi közigazgatás minden ügyiratát mindhárom hivatalos nyelven meg kell fogalmazni, és mindhárom nyelvű változatnak szigorúan egyeznie kell.¹¹ Nincsenek kétnyelvű hivatalos iratok. Ezek még a brüsszeli agglomerációban is egynyelvűek, de egyaránt igényelhetők francia vagy holland nyelven megszüvegezve.

A közigazgatást párhuzamos nyelvi hálózatok formájában alkották meg. A hatályos törvények, illetve rendeletek alapján a hivatalnokok 40%-a egynyelvű holland ajkú, 40%-a egynyelvű francia ajkú és 20%-a kétnyelvű, viszont egyenlő arányban vannak köztük flamandok és vallonok. A francia és a holland nyelvű hálózat kizárólag saját anyanyelvén köteles dolgozni; ha egyik hálózat a másikkal akar kommunikálni, akkor a francia ajkú vagy holland ajkú hivatalnokok ezt csak a kétnyelvű hivatalnokok hálózata útján tehetik meg.

A belga hadseregnek egynyelvű holland, francia vagy német ajkú zászlóaljából kell állnia, azonban a hadseregben rendszeresített nyelvhasználatra érvényes, hogy a tiszteknek és a tiszthelyetteseknek alaposan ismerniük kell a francia vagy a holland nyelvet.

Az 1994-es Alkotmány 23. cikke szerint a Belgiumban használatos nyelvek megválasztása elvileg tetszőleges, kizárólag törvény útján szabályozható, és csak az államhatalom hivatalos irataival és a bírósági ügyekkel kapcsolatosan szabályozható.

5. Igazságszolgáltatás és nyelvhasználat

A polgári és kereskedelmi ügyekben ítélkező bíróságok egyetlen hivatalos nyelvet használnak, és pedig Flandriában a hollandot, Vallóniában a franciát, illetve a Német Nyelvi Régióban a németet.

¹¹ Így például a Vallónia francia nyelvű polgárainak kiküldött adóügyi értesítés tartalma és nyomdai megvalósítása azonos lesz azzal, amelyet egy fővárosi illetőségű holland anyanyelvű polgárnak kézbesítenek Brüsszelben.

A pereknek annak a nyelvi régióknak nyelvén kell folyniuk (vagyis franciául, hollandul vagy németül), amelyben a bíróság székhelye van. Ha a vádlott egy másik régióból származik, vagy csak korlátozott mértékben tudja használni az adott régió bíróságának nyelvét, akkor három eset lehetséges. 1. A vádlott elfogadja, hogy a pert egy másik (francia, holland vagy német) nyelven folytatásuk le. 2. A vádlott kérheti, hogy tolmácsot rendeljenek ki számára (a Kincstár költségére) – ez esetben a bíró dönti el, megalapozott-e a kérelem. 3. A vádlott kérésére egy másik tartományban működő bírósághoz (törvényszékhez) teszik át az ügyet, amelynek bírója beszéli a vádlott anyanyelvét. Az iratokat franciául kell elkészíteni a Francia Nyelvi Régióban, hollandul a Holland Nyelvi Régióban, németül és franciául a Német Nyelvi Régióban, illetve hollandul és franciául a Brüsszel-Főváros Régióban. Polgári peres eljárás esetén a nyelvi régió eljárási nyelvén kell megfogalmazni az ítéleteket és határozatokat, kivéve, ha a bíró másként határoz.

Polgári és kereskedelmi ügyekben a védő – egyes esetekben – kérheti, hogy az eljárást más nyelven folytassák le, mint amelyen a perindítás történt. Ugyanígy a védők is választhatnak közös egyetértéssel a törvényi előírástól eltérő más nyelvet. Ugyanakkor Brüsszel kivételével a keresetlevelet vagy francia, vagy holland nyelven kell megfogalmazni attól függően, hogy a védő állandó lakhelye a francia nyelvű vagy a holland nyelvű régióban van-e. Ettől kezdve az eljárást az adott nyelven kell lefolytatni, hacsak a védő nem kéri, hogy az eljárás egy másik nyelven legyen lefolytatva.¹²

Brüsszelben a bírák kétharmadának kétnyelvűnek kell lennie (a bírák 50%-a flamand, 50%-uk pedig francia anyanyelvű). A bírák csak azon a nyelven bírálkodhatnak, amelyen a diplomájukat megszerezték. A szövetségi törvény büntetőügyekben egyezkedéseket is lehetővé tesz. Az Alkotmány értelmében a vádlott kérheti, hogy a bírósági eljárást saját anyanyelvén folytassák le. Ha olyan nyelvi régióban tartózkodik, amelyben nem a kért nyelven folyik a tárgyalás,

12 A bíró ugyanakkor elutasíthatja az erre irányuló kérést, ha az ügy elemeiből az derül ki, hogy a védő elég jól ismeri azt a nyelvet, amelyen a keresetlevelet fogalmazták. Ezen a ponton a bíró döntését – mint minden döntést – indokolni kell, viszont a döntés ellen fellebbezésnek nincs helye.

az ügyet azon régió bíróságához helyezik át, amely a legközelebb van a vádlott állandó lakhelyéhez.¹³

6. Oktatás, kultúra és nyelvhasználat¹⁴

A Vallon, a Flamand és a Német Nyelvi Közösség tanácsainak illetékességi körébe tartozik többek között az oktatási és a kulturális ügyeket érintő nyelvhasználatnak rendeleti úton való szabályozása – kivéve az iskolaév kezdete és befejezése időpontjának meghatározását, valamint a diplomák kiadásához szükséges minimális feltételek meghatározását. Ez a rendelkezés érvényes azokra a Brüsszel-Főváros Régióban létesített intézményekre is, amelyek tevékenységük folytán kizárólagosan az egyik vagy a másik közösséghez tartozóknak tekintendők. Az okleveleket és bizonyítványokat az egyes nyelvi régiók kommunikációs nyelvén kell kiállítani.

7. Közúti jelzések, feliratok nyelvhasználata

Vallóniában és Flandriában az állami közúti feliratokat, a helységnévtáblákat, az utcaneveket és az útjelző táblákat mindösszesen egy nyelven kell megfogalmazni.¹⁵ Brüsszelben két nyelven kötelező megszövegezni az állami feliratokat,

13 Egyébként, ha a vádlott csak egyikét beszéli a hivatalos nyelveknek (francia, holland, német), akkor kérheti, hogy a peranyaghoz csatolják a tanúk vagy panaszosok kijelentéseit tartalmazó jegyzőkönyvek, írásos szakértői vélemények stb. fordítását. Ebben az esetben a fordítás költségei az államot terhelik. Végül, ha szükséges, a tárgyalás szóbeli szakaszának időtartamára tolmácsokat is bocsáthatnak a vádlott rendelkezésére (abban az esetben, ha a pert nem helyezik át egy másik régió bíróságához).

14 Jelen alfejezet mindössze az 1994-ben elfogadott Alkotmány ide vonatkozó részeit hivatott röviden ismertetni.

15 Érdemes megemlíteni egy sajátosságot: Flandriában a francia helységnévtáblákon holland felirat van, míg Vallóniában a holland helységnevek francia nyelven. A helységneveknek a nyelvi határokon való hirtelen megváltozása a turistákat meglehetősen kellemetlen helyzetbe hozhatja. Így *Liège* vallóniai városnak Flandriában kizárólag *Luik* a neve; még *Lille* franciaországi városát is kizárólag *Rijsel*-nek írják Flandriában. Ez a gyakorlat meglehetősen ellentétes minden olyan nemzetközi megállapodással, amelyeket általában az Egyesült Nemzetek Szervezetének tagállamai el szoktak fogadni. Franciaország ugyanígy jár el, amikor *Bruges*-t használ (*Brugge* helyett), *Courtrai*-t említ (*Kortrijk* helyett) vagy *Aix-la-Chapelle*-t

kivéve azokat, amelyek a Vallon vagy a Flamand Nyelvi Közösség illetékessége alá tartoznak. Brüsszel kétnyelvűsége miatt az utcaneveket itt két nyelven írják ki (mind a francia, mind a holland eredetűeket), ugyanez érvényes a tömegközlekedési eszközök (vonat, metró, autóbusz) és a közterek nevének feltüntetésére is.¹⁶ A közúti jelzőtábláknak is kétnyelvűeknek kell lenniük, rajtuk a városok nevét két változatban (holland, illetve francia nyelven) is ki kell írni.¹⁷ A Német Nyelvi Régióban a kormány által elhelyezett hivatalos feliratoknak elvben kétnyelvűeknek kell lenniük, de a német nyelv elsőbbséget élvez.¹⁸

mond és ír (*Aachen* helyett) stb. Nem beszélve Olaszországról: *Bolzano* (*Bozen* helyett), *Bressanone* (*Brixen* helyett), *Nizza* (*Nice* helyett) stb.

- 16 Az összes utcanévtábla a *rue*, *avenue*, *boulevard* ['utca', 'sugárút', 'körút' (fr.)] szavakkal kezdődik, és a *straat*, *laan*, *veste* (ua. hollandul) szavakkal végződik. Az egymás fölött és alatt elhelyezett két speciális elnevezés két oldalán fel vannak tüntetve a kétnyelvű összefoglaló jellegű feliratok (pl. *rue du Trône/Troonstraat*) hol szintén két sorban, hol nem (pl. *rue Ravensteinstraat*, *boulevard Anspach/Anspachlaan*). Brüsszel városában határozottan nagyméretűek az utcanévtáblák, de ezeket szerencsére csak a buszvezetőknek és a taxisoknak kell megtanulniuk (franciául és hollandul, vagyis mindkét változatban).
- 17 Általában elkerüljük, hogy ezeket a kiírásokat egymás alatt helyezzék el, inkább vagy ugyanazon a táblán, vagy két külön táblán egymás mellett, balról jobbra mindkét nyelvi változatot feltüntetik (pl.: *Liège/Luik*, *Antwerpen/Anvers*). A nem brüsszeli elnevezéseket az érintett régióban használatos nyelv sorrendjében tüntetik fel. Például a flamand városokat jelző táblákra a település neve előbb flamandul, aztán franciául van felírva (*Antwerpen/Anvers*, *Gent/Gand*, *Leuven/Louvain*), míg a vallóniai városoknál előbb van a francia és utána a holland nyelvű kiírás (*Liège/Luik*, *Nivelles/Nijvel*, *Tournai/Doornik*). Ez az eljárás nem teljesen felel meg a nemzetközi szabványoknak, amelyek szerint meg kell tartani a tulajdonneveket az eredeti nyelv írásmódja szerint. Minthogy Brüsszel az Európai Unió fővárosa, s ráadásul fontos turisztikai központ is, egyes táblákon olykor angol és német nyelvű feliratok is olvashatók (például: *Informations/Inlichtingen* / *Information/Auskunft*).
- 18 A vidéki településeken – a belga területi egynyelvűségnek megfelelően – többnyire német nyelvű feliratokat látni, noha néhány faluban kétnyelvű táblák vannak elhelyezve; az utcanévtáblák és a helységnévtáblák, valamint az útjelző táblák viszont csaknem mindenütt német nyelvűek. Egyes táblák kétségtelenül szokatlanul hatnak egy francia anyanyelvű külső szemlélő számára: például előfordulnak *Police/Polizei* és *Hôtel de Ville* feliratok (utóbbi esetében a német nyelvű változat – *Rathaus* – gyakran ki sincs írva). Egyes községekben a várakozást jelző táblák néha kétnyelvűek, néha viszont a felirat csak egy nyelven, németül áll rajta. A flamand és vallon régióval ellentétben a francia vagy holland városokat jelző táblákon nem mindig fordítják le a települések nevét; tehát a név csak franciául, hollandul vagy németül van felírva. A német ajkú települések útjelző tábláin viszont olyan feliratok is láthatók, mint például *Lüttich* (*Liège* helyett), vagy két nyelven: *Lüttich-Liège*, sőt: *Löwen* (*Leuven* helyett).

Az áruk csomagolásán található címkék, használati utasítások és jótállási nyomtatványok szövegét annak a nyelvi régiónak a nyelvén kell megfogalmazni, ahol a szóban forgó termékeket és szolgáltatásokat áruba bocsátják. E szövegeknek feltűnőnek, jól olvashatónak és a reklámtól világosan megkülönböztethetőnek kell lenniük; továbbá ügyelni kell arra, hogy a termék felirata ne legyen összetéveszthető a minőségi tanúsítványával.¹⁹

8. Magáncégek szolgáltatásainak, hirdetéseinek nyelvhasználata

A törvények és rendelkezések által előírt ügyiratok és okmányok, valamint a saját dolgozóiknak szóló hivatalos iratok megfogalmazása során az ipari, kereskedelmi és pénzügyi vállalatok annak a régiónak nyelvét használják, ahol a székhelyük van, illetve ahol különböző termelő üzemeik működnek. Ezeket az iratokat Brüsszel-Főváros területén a francia anyanyelvű dolgozók számára franciául, a holland anyanyelvű dolgozók számára hollandul kell megszövegezni. Továbbá ezek a vállalatok a dolgozóikhoz intézett figyelmeztetésekhöz, közleményekhez, iratokhoz, bizonyítványokhoz és formanyomtatványokhoz fordítást mellékelhetnek egy vagy több nyelven, ha ezt a dolgozók összetétele indokolttá teszi.²⁰

Vallóniában a francia nyelv használata kötelező a munkáltatók számára a munkavállalókkal fenntartott társadalmi kapcsolataikban azoknál a vállalatoknál, amelyek telephelyei a Francia Nyelvi Régióban (Vallon-Brabant, Hainaut, Luxemburg, Namur, Liège tartományokban a német ajkú közigazgatási területeket, valamint Malmédy és Waimes községet kivéve) működnek. Minden

19 A kereskedelmi gyakorlatról, a fogyasztók tájékoztatásáról és védelméről szóló 1991. július 14-i törvény, valamint annak az 1999. május 25-i módosítása alapján.

20 A brüsszeliek, akár francia, akár holland ajkúak, a szolgáltatásokat a legtöbb magánvállalatnál anyanyelvükön kapják. Három különböző szabályozás létezik a munkáltatók és dolgozók közötti nyelvhasználatra vonatkozóan: a Holland Nyelvi Közösség Kulturális Tanácsa által 1973. július 19-én kibocsátott rendelet, a Francia Nyelvi Közösség Kulturális Tanácsa által 1982. június 30-án kibocsátott rendelet, valamint a nyelvhasználatról szóló, 1966. július 18-án egyeztetett rendelet.

olyan iratot és okmányt, amelyet a munkavállalók számára készítenek, illetve azokat, amelyekről törvény rendelkezik, francia nyelven kell kiállítani. Mindazonáltal a rendelet felhatalmazást ad arra, hogy a felek – kiegészítő jelleggel – egy másik nyelv használatában is megállapodjanak, de ebben az esetben nem kell kötelezően gondoskodni a fordításról.

A Holland Nyelvi Régióban a holland nyelv használata kizárólagos a társadalmi jellegű kapcsolatokban minden olyan munkáltató számára, akinek a telephelye a Holland Nyelvi Régióban van (nevezetesen Antwerpen, Limburg, Nyugat-Flandria, Kelet-Flandria és Flamand-Brabant tartományban). A holland nyelv használata kötelező jelleggel elő van írva minden egyéni vagy közösségi, szóbeli vagy írásbeli kapcsolat esetén azon munkáltatók és munkavállalók között, akik a foglalkoztatás révén közvetlen vagy közvetett kapcsolatban állnak: ilyenek például az utasítások, közlemények, írásbeli szolgálati közlemények, kiadványok, illetve munkavállalói vagy szolgálati gyűlések, továbbá a törvények által előírt számviteli anyagok. Ugyanez érvényes a vállalati (üzemi) tanács, a munkavédelmi és egészségügyi bizottság keretében fennálló kapcsolatokra.

Brüsszel-Főváros Régióban (mind a 19 településen) a munkavállalóknak készített iratok és okmányok közül a francia anyanyelvű dolgozóknak készítetteteket franciául, a holland anyanyelvű dolgozóknak készítetteteket pedig holland nyelven kell megszövegezni. Viszont a törvények és rendeletek által megkövetelt iratokkal kapcsolatban a munkáltató szabadon dönthet az alkalmazandó nyelvről. A Német Nyelvi Közösségben mind a törvények és rendeletek által előírt iratokat és okmányokat, mind pedig a munkavállalók számára készítetteteket németül kell kiállítani.

A Brüsszel környéki speciális helyzetű településeken, illetve a Holland Nyelvi Régióban lévő speciális helyzetű településeken a német nyelvet kell használni a társadalmi kapcsolatokban. A munkavállalók számára készült okmányokról fordítást lehet készíteni egy vagy több nyelven. A valamely speciális nyelvhasználatú községbe települt magánvállalat és a központi közhivatalok (ONSS, ONEM)²¹ közötti kapcsolattartást a vállalat által választott nyelven kell

21 Állami társadalombiztosító, illetve munkanélküli-biztosító intézmény Belgiumban.

lebonyolítani, még abban az esetben is, ha a vállalatvezetés a dolgozókkal fenn-tartott érintkezés során más nyelvet kénytelen használni.²²

A kereskedelmi célú hirdetések (plakátok) kiragasztását semmilyen rendelkezés nem korlátozza, noha Flandriában, Vallóniában és a Német Nyelvi Régióban – egyes kivételektől eltekintve – a területi egynyelvűség általános szabálya erre is vonatkozik.²³

VI. Ütemterv

Nincs.

VII. Feladat- és hatáskörök

Az Alkotmány 129. cikke alapján a Francia Nyelvi Közösség és a Flamand Nyelvi Közösség tanácsainak az őket érintő ügyek közül – a szövetségi törvényhozás kizárásával – rendeleti úton kell szabályozniuk a nyelvhasználatot az alábbi területeken. (1) Közigazgatási ügyekben; (2) az oktatás, a közhatalmi szervek által létesített, támogatott (szubvencionált) vagy elismert intézményekben; (3) a

22 A Nyelvhasználatot Ellenőrző Állandó Bizottság véleménye.

23 Aligha akad olyan kereskedő, aki például francia nyelven reklámozna flamand területen, hiszen társadalmi nyomással találna magát szemben. Ilyen helyzetben egyszerűbb és gyakorlatiasabb megoldás az angol nyelv használata. Brüsszelben sokféle megoldással lehet találkozni: egynyelvű francia és egynyelvű flamand, kétnyelvű francia–holland vagy holland–francia reklámokkal (hirdetésekkkel), bár sok egynyelvű angol reklám is van. Egyre több szállodatulajdonos vagy kereskedő, illetve egyes nagy hazai és nemzetközi vállalatok használják időnként az angol nyelvet ügyfelek írásbeli tájékoztatására, sőt még cégnév-ként is angol elnevezést választanak. Ilyenformán az angol „az elkerülés nyelvéné” válik, kényelmes kiútként működik olyankor, ha a brüsszeli cég nem kíván állást foglalni a nyelvek közötti konfliktusban. Ugyanakkor a vállalatok írásbeli tájékoztatóikat általában francia és holland nyelven szokták kinyomtatni (az egyik oldalra a francia, a másikra a holland szöveg van nyomtatva). A Német Nyelvi Régióban a német nyelv egyedüli használata az általános szabály, de (a községek szerint 10–15%-ban) ott is lehet találkozni egynyelvű francia, illetve olykor kétnyelvű német–francia vagy francia–német feliratokkal. A kétnyelvű plakátok többségének esetében mindösszesen arról van szó, hogy egymás mellé (bal, illetve jobb oldalra) nyomtatnak két egynyelvű feliratot. A német vagy francia nyelv kizárólagos használata gyakoribb, mint a kétnyelvűség. A bankok cégneve viszont csaknem mindig két nyelven (németül és franciául) szerepel.

munkáltatók és dolgozók közötti társadalmi viszonyok, valamint a törvények és rendelkezések által előírt okmányok és ügyiratok ügyében. E rendelkezések törvényerővel bírnak részint a Francia Nyelvi Régióban, részint a Holland Nyelvi Régióban, részint Brüsszel-Főváros kétnyelvű régiójának azon intézményeiben, melyek tevékenységük révén egy-egy nyelvi közösséghez tartozónak tekinthetők.

Az Alkotmány 130. cikke²⁴ értelmében a Német Ajkú Közösség rendeleti úton szabályozza (1) a kulturális ügyeket; (2) a személyhez köthető ügyeket; (3) az oktatást (kivéve: az iskolaév kezdetének és befejezésének meghatározását, a diplomák kiadásához szükséges minimális feltételeket, valamint a nyugdíj-rendszert); (4) a közösségek közötti együttműködést, valamint a nemzetközi együttműködést, beleértve a szerződések megkötését a fenti pontban említett ügyekben; továbbá (5) a nyelvhasználatot a közhatalmi szervek által létesített, támogatott (szubvencionált) vagy elismert intézményekben folyó oktatás során.

VIII. Felügyelet, fenntartás és megújítás

A Commission permanente de contrôle linguistique (CPCL) – vagyis a Nyelvhasználatot Ellenőrző Állandó Bizottság – feladata, hogy felügyelje a nyelvi vonatkozású törvények alkalmazását. A CPCL két szekcióból áll: a holland szekció hatáskörébe tartozik Flandria; a francia szekció hatásköre pedig Vallóniára terjed ki, de ide tartoznak a német nyelvű járások is.²⁵ Ha az ügyek speciális nyelvhasználatú községekre (speciális helyzetű községekre) vonatkoznak, akkor mindkét szekciót össze kell hívni.²⁶ A speciális helyzetű községeknek és Brüsszel-Főváros Régió közösségeinek, lakosainak lehetőségük van panaszt tenni a CPCL-nél, ha az állami szervek nem az anyanyelvükön tartják velük a kapcsolatot. A CPCL

24 Az Alaptörvény e cikkét 1997. május 20-én módosították a fentiek szerint.

25 A bizottságnak így 11 tagja van (közülük 5 francia, 5 holland és 1 német anyanyelvű), akit a király nevez ki négyévente a Francia, Holland és Német Nyelvi Közösség által javasolt jelöltek közül.

26 Tehát nincs lehetőség arra, hogy a másik nyelvi csoport rovására hozzanak döntést. A Nyelvhasználatot Ellenőrző Állandó Bizottságnak ugyanis csak tanácskozási jogköre van.

nem jogosult arra, hogy befogadjon a bíróságokon használt nyelvekre vonatkozó panaszokat.

Az Alkotmánybíróság hoz döntéseket az egyes közösség vagy régió Minisztertanácsa által beterjesztett ügyekben. Az Alkotmánybíróságnak tizenkét tagból kell állnia: ebből hat tagnak francia ajkúnak kell lennie, ők alkotják a bíróság francia nyelvű testületét; a másik hatnak pedig holland ajkúnak, ők alkotják a bíróság holland nyelvű testületét. Az Alkotmánybíróságnak két elnöke van: egy francia anyanyelvű és egy holland anyanyelvű, s felváltva kell betölteniük a címzetes elnöki tisztséget. Az Alkotmánybíróság megsemmisíthet bármely olyan rendelkezést, amely által az adott parlament túllépte saját hatáskörét.²⁷

IX. Összehasonlítás, kitekintés

A Belga Királyság – sajátos nyelvpolitikai helyzetéből fakadóan – nyelvtörvények hosszú sorát vonultatta fel az elmúlt évtizedek során: ezek szabályozzák az állam- és közigazgatás, az igazságszolgáltatás, az oktatás és kultúra, a közúti jelzések és feliratok, illetve a magáncégek szolgáltatásainak és hirdetéseinek nyelvhasználatát.

A belga nyelvtörvények sora számos ponton tartalmaz gyakorlatias, az együtt élő nyelvi közösségek nyelvhasználatára nézve méltányos, hasznos részletet; azonban Belgium és a mai Magyarország erősen eltérő állam- és társadalomszerkezeti – s ez által nyelvpolitikai – helyzetéből fakadóan a magyar nyelvstratégiai tervek, dokumentumok kidolgozásához kevésbé nyújt átfogó segítséget. A teljes magyar közösség nyelvpolitikai helyzete csak akkor értelmezhető helyesen, ha figyelembe vesszük, hogy a trianoni békediktátum értelmében sérült a népek önrendelkezésének joga és a nemzetiségi elv, s az elszakított országrészekben élő magyar anyanyelvűeknek még a területi – s ebből eredően hangsúlyozandó: nyelvi – autonómiája sincs biztosítva. Ennél fogva a magyar nyelvstratégia kidolgozóinak azt a kényszerű helyzetet kell tudomásul venniük,

²⁷ A több évtizede elfogadott belga nyelvi törvények manapság meglehetősen nagy teret engednek a többféle jogi értelmezésnek, így számos alkalommal váltanak ki jogvitákat mind a francia anyanyelvűek, mind pedig a holland anyanyelvűek körében.

hogy a nemzetiségi s így nyelvi megosztottságából fakadó alapvető kihívásait oly jól kezelő belga állam stratégiai lépéseit nincs lehetőségük átfogóan felhasználni (erre ld. az V. Intézkedési területek V.1–V.4. fejezetét; s megjegyzendő: az ezekben foglaltakat sorról sorra a trianoni békediktátum által elszakított területeket befoglaló államoknak kellene mielőbb mérlegelniük, s az ott élő magyar kisebbségeknek biztosítaniuk kellene a területi-gazdasági autonómia jogát);²⁸ hiszen a mai államhatárok között alapvetően a magyar nemzetiségűek létszáma dominál.

Azonban a belga nyelvpolitikai lépések egyes részletei hasznosíthatók lennének a magyar nyelvpolitikai keretek között is. Fontos, hogy szabályozva legyen a kereskedelemi forgalomba kerülő áruk csomagolásán található címkék (továbbá a használati utasítások, jótállási jegyek) nyelvhasználata (ld. V. Intézkedési területek V.5. fejezetét). Az alapvető elvárások között kellene helyet kapnia annak, hogy e szövegek szabatos és közérthető magyarsággal legyenek megszövegezve (magyarul megalkotva vagy idegen nyelvből lefordítva). Ugyanezen szempontok szerint szintén szabályozásra szorul a hazai magáncégek szolgáltatásainak és hirdetéseinek nyelvhasználata (ld. erre V. Intézkedési területek V.6. fejezetét). Az imént említettek valójában egybecsengenek a gazdasági reklámtevékenységről szóló 1997. évi LVIII. törvény²⁹ fő elveivel, bár ezeknek betartása és betartatása bőven hagy kívetnivalót maga után a magyar gyakorlatban.

28 Áttörő diplomáciai sikernek könyvelhetnénk el, ha erre valaha sor kerülhetne a külhoni régiókat befoglaló államok részéről. Ez esetben a következő lépések alapvető fontossággal bírnának: (1) Területileg-gazdaságilag független (autonóm) régiók létrehozására lenne szükség a tömbmagyarság által lakott térségekben, melyeknek a nyelvi értelemben vett autonómitását (az államnyelv mellett) a magyar mint hivatalos nyelv területi elismerésével kellene szavatolni. (2) Az autonóm térségeknek megfelelő, arányos képviseletre lenne szükségük az adott állam parlamentjében – de a regionális parlament intézményének létrehozása is megfontolandó. (3) A közszféra, továbbá a közérdekű jelzések, reklámfeliratok, valamint a magánszféra szolgáltatásai és hirdetései nyelvhasználatának nem szabadna (még részben sem) kizárólag az államnyelvre korlátozódnia, hanem annak természetes módon az adott autonóm régió másik hivatalos nyelvére, a magyarra is ki kellene terjednie. (4) Mindezek felügyeletére és fenntartására régióként egy az állam és az autonóm közösség vezetésének egyaránt felelős szervet kellene létrehozni, s gazdasági-szakmai működését törvényileg szavatolni kellene.

29 1997. évi LVIII. törvény a gazdasági reklámtevékenységről.
<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700058.TV> (letöltés: 2023. 08. 31.).

A készülőben lévő magyar nyelvstratégia e területek nyelvhasználatának további szabályozását ideális esetben nem hagyhatja figyelmen kívül.

Felhasznált irodalom

- Comrie–Matthews–Polinsky 2006. Comrie, Bernard – Matthews, Stephen – Polinsky, Maria: *A nyelvek világatlasza. A világ nyelveinek eredete és fejlődése*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2006.
- Crystal 1998. Crystal, David: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- De nieuwe Taalunie. Beleidsplan 2015-2020. [Az új Németalföldi Nyelvi Unió. A 2015–2020. közötti időszak nyelvpolitikai cselekvési terve.] <https://taalunie.org/feeds/download/taalunie-beleidsplan-160120-def-5e8db.pdf/De%20nieuwe%20Taalunie/original> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.)
- Fodor 2003. Fodor István: *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Miklós 2002. Miklós József: *Európai nyelvek*. Neptun Impex Rt., Csíkszereda, 2002.
- Structure of the Population. Statbel. <https://statbel.fgov.be/en/themes/population/structure-population> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).
- Szűcs 2014. Szűcs Anita: „Belgitude”, avagy létezik-e belga nemzeti identitás? In *Kisebbségkutatás – Minority studies*, 23. (2014) 2. sz. 135–167.
- van de Craen–Willemyns 1998. van de Craen, Pete – Willemyns, Roland: A holland nyelv sztenderdizálása Flandriában. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest. 1998. 191–205.

Jogi források

1997. évi LVIII. törvény a gazdasági reklámtevékenységről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700058.TV> (letöltés: 2023. 08. 31.).
- Die Verfassung Belgiens. Koordinierter Text vom 17. Februar 1994. https://web.archive.org/web/20070628190942/http://www.senate.be/deutsch/const_de.html#t1 (letöltés: 2023. 08. 31.).